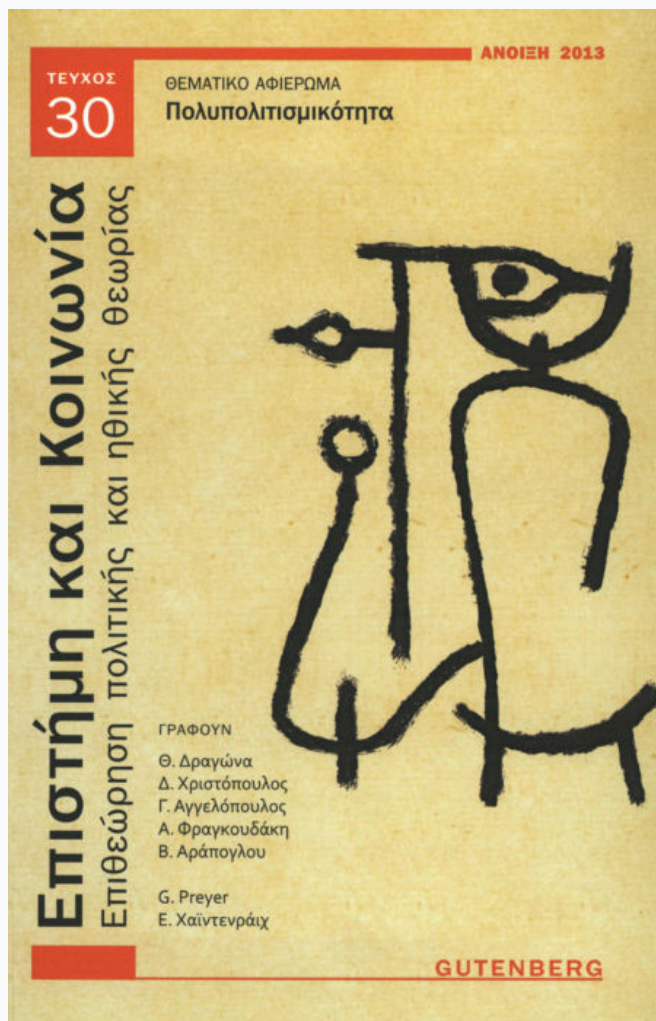

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 30 (2013)

Πολυπολιτισμικότητα

Donald Rayfield, Οι δήμιοι τον Στάλιν. Τα εκτελεστικά όργανα του κόκκινου τσάρου, μτφρ. Ρ. Χατχούτ

Ιωάννης Κατσούλης

doi: [10.12681/sas.652](https://doi.org/10.12681/sas.652)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Ι. (2015). Donald Rayfield, Οι δήμιοι τον Στάλιν. Τα εκτελεστικά όργανα του κόκκινου τσάρου, μτφρ. Ρ. Χατχούτ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 30, 277-281. <https://doi.org/10.12681/sas.652>

Donald Rayfield, *Οι δήμοι του Στάλιν. Τα εκτελεστικά όργανα του κόκκινου τσάρου*, μτφρ. Ρ. Χατχούτ, εκδόσεις Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα 2011, σελ. 567

Ότι και αν ήταν ο Ιωσήφ Βησσαριώνοβιτς Τζουγκασβίλι, όπως ήταν το πραγματικό όνομα του Στάλιν, δεν ενήργησε μόνος. Το βιβλίο του Rayfield μας μεταφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα της προσωπικότητας του επαναστάτη και μετέπειτα ηγέτη της Σοβιετικής Ένωσης, από την περίοδο των παιδικών του χρόνων έως το τέλος του, τον Μάρτιο του 1953. Τα μυστικά της μετέπειτα συμπεριφοράς του Στάλιν βρίσκονται κρυμμένα στο οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε και στην κοινωνία από την οποία προήλθε. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο το ότι ο Rayfield παραθέτει ένα υποκεφάλαιο με τον τίτλο 'Η ψυχοσύνθεση του Γεωργιανού', στο οποίο χαρακτηριστικά αναφέρει:

Όχι μόνο ιστορικά αλλά και πολιτιστικά η Γεωργία φωτίζει τις πράξεις του Στάλιν... Η γεωργιανή του κληρονομιά ήταν πηγή ανωτερότητας και δικαιολογούσε το γεγονός ότι υιοθέτησε μια στάση πιο σκληρή και πιο αδυσώπητη από τις ανθρωπιστικές κοινοτυπίες της Ευρώπης του 19ου αιώνα... Τα θύματα και οι εχθροί του Στάλιν απέδιδαν αυτομάτως στη γεωργιανή κουλ-

τούρα του την εκδικητικότητα και την οργή του για οποιαδήποτε προσβολή της αξιοπρέπειάς του... Εμποτισμένοι από το μυθικό μεγαλείο της Γεωργίας στην προϊστορία και το αληθινό της μεγαλείο τον 12ο αιώνα, οι Γεωργιανοί μέχρι σήμερα πιστεύουν ότι είναι ο λαός που επιλέχθηκε για να οδηγήσει την ανθρωπότητα· η πεποίθηση αυτή ήταν βαθιά ριζωμένη στη συνείδηση του Στάλιν, που δεν αμφέβαλε ποτέ ότι ήταν γόνος ενός περιούσιου έθνους...

Με κάθε δυνατή λεπτομέρεια, χρησιμοποιώντας ακόμη και προσωπικές επιστολές του Στάλιν, του στενού περιβάλλοντός του καθώς και των αντιπάλων του και βεβαίως των παλαιών κομματικών του συντρόφων —των ανθρώπων δηλαδή στους οποίους είχε στην αρχή δείξει την εύνοιά του και στη συνέχεια τους αφάνισε—, ο συγγραφέας μας μεταφέρει την ατμόσφαιρα της διαπλοκής και των συνωμοσιών οι οποίες οδήγησαν τελικά όχι μόνο στη 'σφαγή' πρωτοκλασάτων κομματικών στελεχών, αλλά και στην εξόντωση πάνω από 10 εκατομμυρίων αγροτών κατά τη λεγόμενη 'αποκουλακοποίηση' την περίοδο 1928-32. Οι μέθοδοι των Ντερζίνσκι, Γιάκοντα και Γεζόφ, που υπήρξαν διαδοχικά οι επικεφαλής της μυστικής αστυνομίας, δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από εκείνες που

εφάρμοζε η Γκεστάπο, υποστηρίζει ο συγγραφέας.

Στο βιβλίο αναφέρεται ένα περυσιατικό ενδεικτικό των προθέσεων του Στάλιν από πολύ νωρίς, το οποίο προϋποθέτει τρόπον τινά τον αναγνώστη για τη μετέπειτα εξέλιξη του κόκκινου τσάρου. Το 1925, σε εφημερίδα της Τιφλίδας δημοσιεύεται μια επιστολή του Στάλιν γραμμένη το 1911, στην οποία ειρωνεύεται ανοιχτά τον Λένιν με αιχμές για την 'επαναστατική του ανεπάρκεια' κάτι παραπάνω από ξεκάθαρες. Ο Λένιν όμως δεν ζει πλέον για να του απαντήσει... και, στα μέσα της δεκαετίας του 1930, ο Στάλιν έχει ήδη ταυτίσει ανοιχτά τον σοσιαλισμό με τον εαυτό του. Το 1937, τη χρονιά της δεύτερης δίκης της Μόσχας, πραγματοποιήθηκαν και πλήθος άλλων παρόμοιων δικών προκειμένου να μην ξεφύγει κανένας εχθρός της 'σοσιαλιστικής πατρίδας', δηλαδή ουσιαστικά 'εχθρός του Στάλιν' που, εκτός της ταύτισης του ονόματός του με τον σοσιαλισμό, είχε ήδη αρχίσει να το ταυτίζει και με την πατρίδα.

Αναντίρρητα το πιο ενδιαφέρον τμήμα του βιβλίου είναι η λεπτομερής περιγραφή των γεγονότων των λεγόμενων 'δικών της Μόσχας', όπου με χαλκευμένα ουσιαστικά κατηγορητήρια καταδικάστηκε και εξοντώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της κομματι-

κής ελίτ τόσο στο Πολίτμπυρο όσο και στο στράτευμα, γεγονός που είχε ολέθριες συνέπειες για το αξιόμαχο του κόκκινου στρατού κατά την εισβολή των Γερμανών μετά τον Ιούνιο του 1941. Τα κρουστικά κύματα από τις δίκες-παρωδία με τις οποίες ο Στάλιν ξεφορτώθηκε τα τελευταία απομεινάρια των παλιών μπολσεβίκων σάρωσαν μέχρι και τρεις διαδοχικές διοικήσεις. Η Σοβιετική Ένωση, αν και η πρώτη χώρα στον κόσμο σε παραγωγή χάλυβα, πρώτων υλών καυσίμων και ενέργειας, έφτασε στο σημείο να αντιμετωπίζει σοβαρές ελλείψεις ακόμη και σ' αυτά τα αγαθά εξαιτίας μιας γενικευμένης κακοδιαχείρισης και σπατάλης από μια κάστα διεφθαρμένων κομματικών γραφειοκρατών στην κορυφή των οποίων βρισκόταν ο Στάλιν.

Ήταν σταλινικό ψέμα ότι οι εκτελεσθέντες της πρώτης και δεύτερης δίκης συνεργάζονταν με τον Τρότσκι με σκοπό να ανατρέψουν και τον Στάλιν και τον σοσιαλισμό. Έστω κι αν είχαν σκοπό να ανατρέψουν τον πρώτο, αυτό σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει πως ήθελαν να ανατρέψουν και τον δεύτερο. Όμως, όπως προαναφέρθηκε, ο Στάλιν είχε ήδη ταυτίσει τον σοσιαλισμό με τον εαυτό του και εδώ ακριβώς τοποθετείται ο σκληρός πυρήνας του σταλινισμού. Η κατηγορία που προσάπτουν στους κατηγορούμε-

νους της τρίτης δίκης είναι η προδοσία γενικά, χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο εισαγγελέας Αντρέι Βισίνσκι, που ανήκε στο στενό περιβάλλον του Στάλιν, δεν βρήκε τρόπους να τεκμηριώσει λεπτομερώς την κατηγορία. Ο Βισίνσκι ήταν όντως σπουδαίος νομομαθής, πράγμα που δεν τον εμπόδισε καθόλου να είναι και ένα μεγάλο κάθαρμα, γράφει ο συγγραφέας. Ούτε η υπερεπίδραση ούτε η ευφυΐα από μόνες τους εξασφαλίζουν το ήθος.

Σε γενικές γραμμές, ο Rayfield μας παρουσιάζει ένα ολοκληρωμένο πόνημα, τόσο για τον Στάλιν όσο και για τη σοβιετική κοινωνία και κατά προέκταση την κοινωνία της σημερινής Ρωσίας. Το βιβλίο, που όμοιο του δεν είχε εκδοθεί στο παρελθόν, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον και καλύπτει ένα μεγάλο κενό. Σημαντικοί συγγραφείς της ιστορίας των σοσιαλιστικών κινημάτων όπως, επί παραδείγματι, οι Stephane Courtois, Remi Kauffer και Ηλίας Γιαννακάκης, έχουν συγγράψει αξιοσημείωτα έργα με θέμα τον σταλινισμό και την κοσμοθεωρία του — μια εξαιρετική ανθολογία των έργων τους υπάρχει στο *Le livre noir de communisme*. Το σημαντικό και το ιδιαίτερο όμως στοιχείο στο έργο του Rayfield, είναι η εμπλοκή του προσωπικού στοιχείου: ο συγγραφέας εξετάζει την προσωπική διαδρομή του Στάλιν

προς την απόλυτη εξουσία καθώς και τα μέσα — αλλά και τους ανθρώπους — που του έδωσαν τη δυνατότητα να την κρατήσει. Στο προσκήνιο βρίσκονται οι σταδιοδρομίες και οι προσωπικότητες των στενών συνεργατών του, ιδιαίτερα των πέντε — Ντερζίνσκι, Μενζίνσκι, Γιάγκοντα, Γεζόφ και Μπέρια — που ήταν επικεφαλής των δυνάμεων ασφαλείας και της μυστικής αστυνομίας (GPU). Η μελέτη των κινήτρων και των ενεργειών τους ρίχνει άπλετο φως στην επιβολή και στην άσκηση του σταλινικού δεσποτισμού.

Ήταν άραγε αναγκαίο το 'Ιστορικό Ατύχημα' του σταλινισμού (Κατσούλης 1998, Καζάκος 2002); Θα ήταν διαφορετική η εξέλιξη αν δεν είχε επικρατήσει ο Στάλιν και οι αντιλήψεις του για τον σοσιαλισμό; Μόνο υποθετικά μπορούμε να απαντήσουμε σ' αυτά τα ερωτήματα

Ο Τρότσκι ήταν αναμφισβήτητα ο δεύτερος τη τάξει μετά τον Λένιν. Δυστυχώς, όμως, ευέλκτος πολιτικός δεν υπήρξε ποτέ: ήταν συνεπής μαρξιστής, αλλά δεν ήξερε να κάνει τακτικές υποχωρήσεις — σε αυτό αποδείχτηκε πολύ κακός μαθητής του Λένιν. Και ενώ στον τροτσκισμό υπάρχουν ανυπόφορα δογματικοί και ενοχλητικά φανατικοί, κανείς λογικός άνθρωπος δεν θα συνέκρινε τους φανατικούς τροτσκιστές με τους φανατικούς σταλινι-

κούς, τους επικίνδυνους εκείνους ανθρώπους που δεν είναι σε θέση να καταλάβουν ότι ο σταλινισμός ήταν ένα δυνηρό ιστορικό ατύχημα και πως θα ήταν καλύτερο να μην είχε υπάρξει.

Ο διανοούμενος Τρότσκι είχε από νωρίς σωστά επισημάνει το αναμφισβήτητο, άλλωστε, γεγονός πως ο κομμουνιστής ηγέτης διαφέρει από τον αστό ηγέτη στο ότι πρέπει να είναι οπωσδήποτε και διανοούμενος και, εκτός αυτού, πρέπει να είναι και οργανωτής. Ακριβώς το αναμφισβήτητο οργανωτικό ταλέντο του Στάλιν ήταν εκείνο που έκανε τον Λένιν να τον διορίσει στην πρώτη Κεντρική Επιτροπή του κόμματος των Μπολσεβίκων, το 1912, και το ίδιο οργανωτικό του δαιμόνιο τον έφερε ως τη νευραλγική θέση του Γενικού Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος μια δεκαετία αργότερα.

Ο Λένιν ωστόσο, στη μεταξύ τους αλληλογραφία, δεν παύει έμμεσα και διακριτικά να του επισημαίνει τις θεωρητικές του ελλείψεις, αλλά και τον απότομο χαρακτήρα και την εριστικότητα του. Ο Στάλιν δεν καταλάβαινε τίποτα από καλούς τρόπους. Προφανώς τους θεωρούσε αστική συνήθεια, με την ίδια έννοια που ο δικός μας Γενικός Γραμματέας Γιώργος Σιάντος θεωρούσε αστική συνήθεια τη θερινή ώρα και αρνιόταν να συντονίσει τα κομ-

μουνιστικά ρολόγια με τα καπιταλιστικά.

Ο Δημήτρης Μπάτσης (1944), για παράδειγμα, υιοθετούσε χωρίς επιφυλάξεις το σταλινικό μοντέλο ανάπτυξης ως την 'προοδευτική απάντηση' στην εξαρτημένη καπιταλιστική ανάπτυξη και αποδεχόταν επίσης και τους πολιτικούς όρους του. Αυτές οι νοσητροπίες επηρέασαν προφανώς τη σκέψη και τις ενέργειες της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ όταν το κόμμα αποκαθιστούσε τον Στάλιν στο τελευταίο του συνέδριο, παραβλέποντας τις αποφάσεις του 20ού συνεδρίου του ΚΚΣΕ που καταδίκασε τον σταλινισμό τον Μάρτη του 1956.

Όπως πολύ σωστά επισήμανε και το γνωστότερο θύμα των σταλινικών εκκαθαρίσεων, ο Λέον Τρότσκι:

[...] Η επανάσταση θ' ανοίξει όλα τα μυστικά συρτάρια, θ' αναθεωρήσει όλες τις δίκες, θα αποκαταστήσει τους συκοφαντημένους, θα στήσει μνημεία στα θύματα, θα ρίξει αιώνιο ανάθεμα στους δήμιους. Ο Στάλιν θα εξαφανιστεί από τη σκηνή κάτω από το βάρος των εγκλημάτων του, σαν ο νεκροθάφτης της επανάστασης και η πιο απαίσια μορφή της ιστορίας.

Η ιστορία τελικά έκανε αυτό που ο Τρότσκι ζητούσε, μόνο που παρέκαμψε την Ελλάδα, τη χώρα

που ο σταλινισμός όχι μόνο δεν καταδικάστηκε, αλλά και αποκαταστάθηκε για να μας θυμίζει ότι εδώ το παρελθόν, κατά ένα μέρος τουλάχιστον, εξακολουθεί να αναβιώνει σαν φάρσα.

Ιωάννης Κατσούλης

LL.M. - Υποψήφιος διδάκτωρ
Τμήματος Νομικής, ΑΠΘ

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Καζάκος, Π. (2002). 'Οι μηχανισμοί κατάρρευσης ολοκληρωτικών καθεστώτων', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 8-9.
- Κατσούλης, Ηλ. (1998). 'Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και ο ρόλος του αρχιτεκτονικού σχεδίου', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 1.
- Μπάτσης, Δ. (1944). *Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα*.

Δημήτρης Χριστόπουλος, *Ποιος είναι έλληνας πολίτης. Το καθεστώς ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21ου αιώνα*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2012, 308 σελ.

'ΑΥΤΟ που με στεναχωρεί είναι ότι όλοι μπερδεύουν την ιθαγένεια με την υπηκοότητα: η γυναίκα μου έχει καναδική και ελληνική υπηκοότητα, αλλά ελληνική ιθαγένεια', σχολίασε πρόσφατα ένας υπαξιωματικός της Αστυνομίας, υπεύθυνος για την έκδοση διαβατηρίων. Το παράδειγμα αυτό καταδεικνύει —πέρα ίσως από την ποιότητα της ελληνικής δημόσιας διοίκησης— πόσο βαθιά ριζωμένες είναι έννοιες και νοσηματοδοτήσεις, πόσο εν τέλει βαθιά είναι η ταύτιση της 'ιδιότητος του Έλληνος' που έλεγε ο νόμος για την ιθαγένεια του 1856 με τη μυ-

θική κατηγορία του εξ αίματος Έλληνα, όπως μάλιστα βεβαίωσε με πανηγυρικό τρόπο μόλις πρόσφατα, κατά δημοσιεύματα, η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας. Πρόκειται για σύγχυση και άγνοια που εκτείνεται στο μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού πληθυσμού, ενώ συναντάται και σε ανθρώπους που ασχολούνται επιστημονικά με ζητήματα που άπτονται της ιθαγένειας.

Το βιβλίο του Δημήτρη Χριστόπουλου έρχεται να καλύψει αυτό το μεγάλο κενό. Ανιχνεύει την πορεία των ρυθμίσεων, των εννοιών, των νοσηματοδοτήσεων για τον έλληνα πολίτη εξετάζοντας προφανώς παράλληλα και εκείνες που αφορούν τον εθνοτικά και εθνικά Έλληνα, τον ομογενή δηλαδή αλλά και τον 'άλλο', τον αλλογενή. Πρόκειται για κατηγοριοποιήσεις που ακόμη και σή-